

GLÄSSER NORBERT – ZIMA ANDRÁS

„HÍD A JELEN SIVÁRSÁGÁBÓL A MÚLT VERŐFÉNYÉHEZ”

Monarchianosztalgia a két világháború közötti
budapesti zsidóság körében

Mit jelentett a dualizmus a magyarországi zsidó irányzatok sajtóit formáló hírlapírók számára? Milyen történelmi és társadalmi alapokból táplálkozott a vélekedésük? Milyen keretek között és milyen jelentéstartalommal vetették papírra soraikat? Tanulmányunk ezeket a kérdéseket járja körül annak főbb pontjai mentén. A széles forrásanyag differenciált feltárása túlmutat írásunk keretein, az csupán egy átfogóbb kutatástól várható.

A szétszóratásban az államhoz való viszonyt több vallási előkép és vallástörvényi megkötés szabályozza. Ugyanakkor teret nyernek az aktuális történelmi helyzetekre adott válaszok is. A dualizmus, mind a neológ, mind pedig az orthodox sajtóban pozitív időszakként jelent meg. Az uralkodó – Ferenc József és IV. Károly – személyét hasonló megítélés övezte, ami a két világháború közötti időszakban szimbolikus jelleget öltött. Az orthodox szervezet fővárosi lapja jól tükrözi ezt: Ferenc József kora 1930-ra letűnt aranykorra vált. „Ferenc Józsefre emlékezve, egy nagy múlt légköre száll felénk s eltölti szívünket a nosztalgia, a fájó vágy a régi, jobb idők után, amikor több volt a kenyér, szilárdabb a béke és erősebb a szellemiek utáni vágy.”¹

Az aranykor-mítosz háttere?

Minden nosztalgia a maga jelenéből érthető meg, ugyanis abból indul ki, annak társadalmi keretei és domináns társadalmi diskurzusai határozzák meg. Esetünkben a két világháború közötti időszak társadalmi és gazdasági valósága képezi a vizsgált jelent. A Monarchia utódállamai, az impériumváltást követően új politikai, gazdasági és kulturális orientációkat kiépítő struktúra létrehozatalára törekedtek. Ez általános jelenség volt a dinasztikus birodalmak bomlásával létrejött

1 *Zsidó Újság* 1930. aug. 22./ 3. Emlékezés I. Ferenc Józsefre

utódállamoknál, amelyek – új jelenségnek számító – etnikai vezérelvek mentén szerveződtek meg.²

Szintén a háború következményének tudható be, hogy a négy patinás dinasztikus állam – a Habsburg, az Oszmán, a Hohenzollern és a Romanov – megszűnésével az utolsó dinasztikus hatalmak is eltűntek Európa térképéről.³ Ahogyan Diószegi rámutat a háborút követő átrendeződés a dinasztikus birodalmak mellett eltörölte a nemzettudat áttételes birodalmi válfaját is. A dinasztiaiához való lojalitást új kötődések váltották fel. A két világháború között a közös állam, birodalom iránti lojalitást felváltotta az utódállamok népeinek saját egyediségükbe vetett hite. Ennek keretében fontos szempont lett a népek önmegvalósítása saját népi államukban.⁴ Az önmegvalósítások általuk kitűzött célját persze Közép-Európa kis nemzetei leginkább csak egymással szemben érhették volna el.

Közép-Európa népeinek megváltozott tudatállapota, új emlékezetek, illetve az új államok által megrendelt új történeti kánonok megalkotását igényelték. Az újonnan megalkotott kollektív történeti tudatokban a dinasztikus múlt emlékezete antitézisként jelent meg a függetlenségét elnyert nemzeti-népi jelennel szemben. Az új fogalmi keretben a letűnt dinasztizmust elnyomó struktúraként mutatták be, mely akadályozta a népi önmegvalósítás kiteljesedését és a népi tudat megélését. Ezek a képzetek megjelentek a Habsburg, a Romanov és az Oszmán birodalmak utódállamainak történeti emlékezetében.⁵ Hasonlóan formálódott a térség újonnan alakult államainak kollektív emlékezetében a dinasztikus múlt-hoz köthető történeti Magyarország képe. A dualista múlt pozitív megítélése – hogyan arra Romsics Gergely is rámutatott – csupán a régi elit emlékiratait jellemezte.⁶

Az első világháború után a magyar véleményformáló elit zsidósággal kapcsolatos nemzeti stratégiája szintén megváltozott. A korábbi asszimilatív nemzetkonceptiót az etnicista stratégia váltotta fel. A nemzetkonceptió megváltozását az 1920:XXV. tc-n keresztül lehet a legjobban szemléltetni. A *numerus clausus* néven ismert törvény a felsőoktatásba való bejutást szabályozta az adott nemzetiség vagy népfaj számarányának megfelelően. A törvényt a jogalkotó a korábbi magyar nemzetfelfogással ellentétben – mely a magyarországi zsidóságot a magyar nemzet részének tekintette – a zsidókra is alkalmazni szánta. „A nemzetgyűlés eldöntötte, hogy faj vagyunk...”⁷ értékelte a zsidósággal kapcsolatos új hivatalos álláspontot az *Egyenlőség* a törvény megszavazásakor.

A dualista elit a háború végével kiszorult a közéletből.⁸ Helyét a politikai és társadalmi átrendeződés során korábban marginális szerepet játszó csoportok töltötték be.⁹ Az elit- és koncepcióváltásokat a különböző zsidó csoportstratégiák

2 ABREVAYA STEIN 2004. 2, 15-16, 207-212.; ROMSICS G. 2010.

3 DIÓSZEGI 1997. 284.

4 DETREZ – SEGAERT 2008.

5 SOLE 1968. 132.

6 ROMSICS G. 2004.

7 *Egyenlőség* 1920. szept. 25./ 1. Elvégeztetett...

8 VÖ. SPEIDL 2012. 27.

9 VÖ. ROMSICS G. 2004. 58., 62-97.

hangadói eltérően értelmezték. A kongresszusi zsidó elit, az 1920-ra kialakult új helyzetet a háború következményének tekintette és ideiglenesnek gondolta. Abban reménykedtek, ha a rendkívüli idők elmúlnak, akkor visszaállnak a háború előtti állapotok. Az orthodoxia a háború negatív hatásait emelte ki, befelé fordulást és hitvédelmet hirdetett, miközben a szervezet világi vezetősége misztikum iránti fogékonyságot is tapasztalt a hívek körében. Magyarországra erkölcsi süllyedésben lévő társadalomként tekintettek a hitbuzgalom cikkírói.¹⁰ A vallásosság elmélyítésével ezt az erkölcsi romlást kellett az orthodox izraelita hitfelekezeten kívül tartani. Ez egy korábban is meglévő közösségi kríziskezelő mechanizmus kiterjesztésének, a közösségi normák válság idején történő megerősítésének tekinthető. Az orthodox sajtó szerint az erkölcsi értékek csökkenése „a világháború befejeztével mindenütt előállott, amelyet helyes irányítással a jövőre nézve okvetlen meg kellene gátolni, ha a rég bevált társadalmi erőnyeket, szokásokat és felfogásokat ismét érvényre juttatni óhajtjuk.”¹¹ – írták.

A magyar nemzetstratégia megváltozásával a cionisták az „asszimiláns”, tehát a neológ stratégia csődjére mutattak rá, és okolták a kongresszusi elitet, hogy mereven elutasította a zsidó nemzetiség létezését. A dualizmus időszakát a liberalizmus korszakának nevezték, és szerintük a Monarchia (liberalizmus) bukásával eltűnt a neológ stratégia társadalmi-politikai közege. Úgy vélték, hogy a megváltozott magyarországi (sőt európai) környezetben a zsidók számára kizárólag a nemzeti közösségben való gondolkodás jelentheti a jövőt.¹²

Az első világháborút követően a magyar politikai élet radikális elítváltáson ment keresztül. A dualista, alapvetően liberális politikai eliteket (szabadelvű, függetlenségi) új nemliberális politikai elitek váltották fel. A Monarchia időszakára jellemző közjogi vita, megváltozott körülmények között, az állami főhatalomról szóló vita keretében támadt fel újra. Azonban ahogy a IV. Károlyt támogató legitimistákat nem lehet azonosítani a szabadelvűekkel, úgy a szabad-királyválasztókat sem lehet azonosítani a korábbi függetlenségekkel. A legitimista KNEP (Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja) vezérkara ugyanis nem a dualizmus korában több évtizeden át kormányzó Szabadelvű Párt (később Nemzeti Munkapárt) soraiból került ki,¹³ hanem az Monarchia időszakában periférikus politikai pártnak tekintett, antiszemita Katolikus Néppárt első vonalából¹⁴ (az a szabadelvűnek megmaradt néhány királypárti főrend nem befolyásolta alapjaiban a zsidókkal kapcsolatos legitimista politikát). A legitimistákhoz hasonlóan a szabad-királyválasztók meghatározó személyiségei szintén zsidóellenes állásponton voltak. A két politikai vonulat kihasználva a magyarországi antiszemita hangulatot gyakran vádolta egymást zsidópártisággal. Így nem véletlen, hogy a radikálisan megváltozott politikai környezetben, mind a neológ, mind a cionista lapok mögött álló szerkesztői elitek a nyilvános politikai szerepléstől való

10 GLESZER – ZIMA 2010. 40, 46.

11 *Zsidó Újság* 1926. júl. 9. / 8-9. Ifjúságunk címére. Háromheti reflexziók

12 GLESZER – ZIMA 2010. 43-45.

13 SPEIDL 2012. 26-27.

14 Vö. BÉKÉS 2009. 235-237.

távolmaradásra szólították fel táborukat. Azzal érveltek egyrészt, hogy az antiszemitizmus főáramba kerülésével a nyilvános zsidó szerepvállalás csak árt a támogatandó ügynek, másrészt szerintük zsidó szempontból teljesen mindegy ki kerül ki győztesen a küzdelemből.¹⁵

Ezek a tendenciák nem párhuzam nélküli egyedi sajátságok. Hasonló jelenségekre mutat rá Abrevaya Stein az Oszmán Birodalom romjain, ahol a zsidókat a korábbi rendszer támogatóiként mutatták be az új török etnikus önértelmezések, az emigráns zsidóság körében pedig szintén megjelent – a francia mintára modernizált, letűnt – birodalom kora iránti nosztalgia. Ettől több tekintetben eltért az orosz helyzet, ahol hasonló nosztalgia nem alakulhatott ki, a szovjet hatalom viszont a zsidóság körében is a szekuláris etnikai meghatározást preferálta.¹⁶

Az aranykor-mítosz dualista alapjai

Mit jelentett társadalmilag a zsidó irányzatok számára a Monarchia kora? A *communitas judeorum*ok átalakítását a premodern-modern váltás keretében már a felvilágosult abszolutista uralkodók megkezdték a 18. század végén. A Monarchia viszonylatában II. József vonatkozásában ezt támasztják alá Kievel történeti vizsgálódásai is. A zsidók „hasznos polgárokká” tételének törekvése viszont eltérő módon hatott a birodalom különböző részein. Amíg például Galíciában számos kezdeményezés kudarcot vallott, Bohémiában és Morvaországban a zsidó közösségek német nyelvűségét eredményezte.¹⁷ A premodern-modern váltás keretében a testületi formák gyengülése a zsidóság esetében is megfigyelhető volt. Az állam „az egy mindenkiért és mindenki egyért” felelősségének elve helyett egyénekként kezdte kezelni a zsidóság tagjait. Számos dolognak helyi közösségi hagyományok hatáskörébe utalását pedig a modern szerződéses elv váltotta fel. Az individualitásában megragadott polgár világgépének középpontjában így már nem Isten és a transzcendens által legitimált királyi hatalom, hanem önmaga és saját politikai elköteleződése állt.¹⁸ Az 1868-69-es zsidó kongresszus megkésett konfesszionalizálódásnak (felekezetiessedésnek), a modern keretek közé történő állami beillesztés igényének tekinthető, amely fontos állomás volt az emancipálás (jogegyenlőség) és recipiálás (bevett felekezetté tétel) folyamatában. Az uralkodóhoz kötődő – vallástörvényileg szabályozott – viszonyulás mellett a zsidóság körében teret nyertek a helyi nemzeteszmék szimbolikus politikáinak vallásos jellegű kultuszai is. Ez azonban nem magyar

15 Lásd: *Zsidó Szemle* 1920. dec. 17. / 1-2. Királykérdés és a zsidóság – írta: dr. Simon Lajos; *Egyenlőség* 1922. január 21. / 2-4. „A zsidók csinálják...” – írta: dr. Lengyel Ernő; *Zsidó Újság* 1925. dec. 4. / 5. Vázsonyi Vilmos esküje. A katolikus eskü, amit a zsidó hűségesen megtart; *Zsidó Újság* 1926. jún. 11. / 1. Trianon és Budaörs.

16 ABREVAYA STEIN 2004. 13, 15-16, 210-211.

17 KIEVAL 2000. 26-29.

18 KAPITÁNY-KAPITÁNY 2007. 383-384.

jelenség, hanem a különböző nemzeti keretek között jogi/ társadalmi befogadást nyert európai zsidóság egészét jellemezte. Általános tendenciaként emelhető ki – Hymen nyomán – a 19. századi általános európai gazdasági felemelkedés keretében a vidéki zsidó fiatalok életformaváltása, városba költözése és társadalmi felemelkedése is.¹⁹ Magyar viszonylatban például a zsidók számára a nagyvárosi értelmiségi pálya, nem egyszerűen megélhetési lehetőség, hanem a politikai emancipáció után a társadalmi recepció siettetésének is fontos eszköze volt. Egy virágzó szakmával járó vagyonosodás nagyobb lehetőséget nyújtott a presztízs-szemponthoz is követő konnubiális felemelkedésre.²⁰

A felekezetiesség fontos hozadéka volt a különböző zsidó irányzatok intézményesülése, a korábban autonóm hitközségek feletti szervezetek létrejötte. Ezeknek a szervezeti eliteknek a diskurzusai tükröződtek az egyes izraelita irányzatok hivatalos és félhivatalos sajtóiban. A modern nemzeti keretek pedig útnak indították a zsidó nemzeti önértelmezés különböző kísérleteit. A századfordulón zsidó nemzeti törekvések még periférikus önértelmezéseknek számítottak, de a Nagy Háborút követő etnikus keretek között megerősödő stratégiák lettek, amelyeket az két világháború közötti Magyarország és az utódállamok eltérően kezeltek.²¹

A Monarchia kora a társadalmi felemelkedés, és a jogegyenlőség mellett ekképp az intézményesülés fontos – és később nosztalgiával idézett – korszaka lett.

A múlt „verőfénye”

Miben nyilvánult meg a múlt verőfénye? A kérdésre adott válasz irányzatoként/stratégiaként eltért. Az orthodox szervezet történeti tudatának fontos részét képezték a jelentős rabbikkal bíró nagy hitközségek, amelyek a Monarchia és a történelmi Magyarország keretei között alakultak ki. Az orthodox intézményrendszer meghatározó központja a szakadást követően ugyanis nem a fővárosban jött létre, hanem a jelentősebb vidéki orthodox közösségek töltötték be ilyen szerepet. Az orthodoxia vezetőjévé a pozsonyi Szofer-dinasztia vált, világi ügyeinek képviselőjévé, a Közvetítő Bizottság első elnökévé pedig Reich Ignác temesvári kereskedőt választották. Az országhatárok 1920-as változása így a dualizmus idején kiépített orthodox intézményrendszert szabdalta szét. A jelentős orthodox és chászid közösségek, valamint a fontos Talmud-iskolák az utódállamokhoz kerültek.²² Az orthodoxia Habsburg-nosztalgiáját, egyfelől a keresztény társadalom vezető személyiségeinek a zsidósághoz való többségi viszo-

19 HYMEN 1993. 191-193.

20 MARJANUCZ 1988. 11.

21 BEN-SASSON 1985. 949-952.

22 FROJIMOVICS 2008. 226-227, 260-269.

nyulás tekintetében pozitív példaként történő felmutatása, másfelől az uralkodó személyének vallási értelmezése határozta meg. Ehhez járult hozzá az intézményszerűsítés és az irányzati viták történeti tapasztalata.

A keresztény társadalom felől (és számára) pozitív példaként szolgáló uralkodók és államférfiak közül az orthodox történelemszemléletben így kapott széles teret a Habsburg tolerancia, a '48-as szabadságharc mítosza és a Kossuth-kultusz vagy a Rákóczi-kultusz is. Olyan címet viselő cikkek, tárcák és visszaemlékezések jelentek meg, mint I. Ferenc József és az orthodoxia.²³ Gabel Sándor visszaemlékezést írt Ferenc József nagyváradi látogatásáról.²⁴ A jelen valóságával polemizáló jelentést nyert az az arisztokratikus gyűjtői szenvedély is, amely a judaizmus régiségeire is kiterjedt. Ahogyan ezt A régi jó világból... – Héber költemény Ferenc József könyvtárában címadás is tükrözte.²⁵ A jelenség túlmutatott az orthodoxián. Vázsonyi Vilmos neológ országgyűlési képviselő életrajzában a Magyar Zsidó Lexikon kiemelte az uralkodói kegyet: Vázsonyi Vilmost „IV. Károly király valóságos belső titkos tanácsosi méltósággal tüntette ki nagy érdemeiért. Ő volt az első zsidóvallású férfiú a monarchiában, aki e méltóságot elérte.”²⁶ A függetlenségi szimbolikus politika zsidó toposzai pedig a jogegyenlőség felől nyertek új megvilágítást, mint például annak ténye, hogy rituális kosztot kaptak 1848-ban a zsidó katonák,²⁷ vagy Kossuth fellépett az antiszemitizmus ellen.²⁸ A függetlenségi kultuszok sorát gyarapító Rákóczi-kultuszhoz hasonlóan értelmezhető kötődést jelentett a fejedelem életét megmentő zsidó kereskedő történeti mondájának felidézése.²⁹ Ezek olyan – többnyire már a dualizmus orthodox sajtójában is közreadott – toposzok voltak, amelyek a dinasztikus és nemzeti évfordulók és ünnepek mellett, a zsidóságot ért támadások idején aktualizált mondandóval kerültek a lapok hasábjaira. Ezt tükrözik a fentebb hozott szemelvények is: a zsidótörvények sajtóvisszhangjában a nemzeti múlt pozitív ellenpéldái mellett ismét felszínre került a Dinasztia iránti lojalitás és a monarchianosztalgia.

A Dinasztia iránti lojalitást az orthodoxia – az európai önképben is fontos szerepet betöltő – antikvitásból és talmudi előképből vezette le. A cikkíró szerint a

„zsidóság elvetette az emberimádást, de az uralkodói hatalomban a mennyei uralom egy sugarát látta s ezért áhitatosan *bróchót* mondott uralkodó látására, áldást, amely dicsőíti a Mindenhatót, hogy *felsőgéből juttatott a halandó embernek*. És igazán siratták az igazságos és hatalmas Caesart. A mennyei dicsőség visszatükröződő fénysugarát látta mindig a zsidóság I. Ferenc József erényeiben. Minden, ami a zsidóság szemében királyi attribútum: jóság, igazság, kötelességtudás

23 *Orthodox Zsidó Újság* 1941. nov. 20./ 5. I. Ferenc József és az orthodoxia.

24 *Orthodox Zsidó Újság* 1942. jan. 10./ 3. I. Ferenc József Nagyváradon – írta: Gabel Sándor.

25 *Orthodox Zsidó Újság* 1942. jan. 20./ 4. A régi jó világból... – Héber költemény Ferenc József könyvtárában.

26 SELTMANN 2000. 294.

27 *Orthodox Zsidó Újság* 1939. máj. 20./ 11. Rituális kosztot kaptak 1848-ban a zsidó katonák.

28 *Orthodox Zsidó Újság* 1940. márc. 10./ 1. Kossuth Lajos az antiszemitizmus ellen.

29 *Orthodox Zsidó Újság* 1941. nov. 1./ 6. Egy Rákóczi-epizód.

és i-teni hatalom előtt való meghajlás, - *meg volt benne*. Lelkének minden porcikáját királyi megnyilatkozásban látták népei. Valóságos megtestesítője volt a bibliai király két jelzőjének: *Malki czedek melech sólém*, mert mint az igazság királya és a béke fejedelme él a zsidóság emlékében.”³⁰

A történelmi tapasztalat Ferenc József esetében szorosan összefonódott az orthodoxia önállósodási törekvéseivel és érdekérvényesítésének sikereivel. Az orthodoxia ügyének felkarolója, később pedig az Orthodox Iroda elnöke Reich Ignác udvari szállító volt. Az orthodox küldöttségeket fogadó uralkodó a visszaemlékezésekben a vallásosság pártfogója, az orthodox ügy támogatója volt.³¹ A teljesen önálló magyar orthodoxia

„statutumait maga a király szentesítette Schönbrunnban kelt legfelsőbb elhatározásával, 1871 október 22-én. Ezen lépésével I. Ferenc József örök hálára kötelezte az orthodoxiát, mint ahogy az orthodox törekvések mindenkori melegszívű pártfogóra találtak benne. Már 1859-ben megadja a *Kszáv Szajffer* kérelmére a pozsonyi jesivának a nyilvánossági jogot, a mivel a hagyományokat hűségesen őrző zsidó réteget egyenjogusította az akkor Magyarországon előretörő neológ osztállyal. Valahányszor orthodox rabbik küldöttségét fogadta, a legkegyesebben hallgatta meg a vallás megerősítését célzó kérelmeiket. Alkotmányos király lévén, nem teljesíthette a rabbik összes kérelmét, például az izr. iskolaalap hováfordításának ügyében, de mindig kifejezésre juttatta a vallásos lelkületéből fakadó tiszteletet azok irányában, akiknek fő élettartalma a vallástörvény.”³²

– írták a születési centenárium alkalmából.

A külső politikai vitákban az 1920-as években ez a zsidó királyhűség gyakran összemosódott a legitimizmussal. A legitimista körök gyökerét képező Néppárttal szemben már a százfordulós orthodox lapban is alternatív és független autoritásként jelent meg a Dinasztia. 1896-ban például a Moson vármegyei Néppárttal szemben a zsidóságot Frigyes főherceg védte meg. A főhercegről megjegyezte az Orthodox Iroda titkára, hogy katonaként nem politizál, de ha politizálna is, akkor lojális lenne a királyhoz és a kormányhoz. Híradásában az orthodox lap egyértelmű különbséget tett a Néppárt és a dualista elit, illetve a Dinasztia között.³³ Ez a különbségtétel figyelhető meg később a legitimizmus és a Dinasztia között is. Az orthodox sajtó arra hívta fel a figyelmet, hogy az általános antiszemita közhangulat a legitimista mozgalomban szintén megjelent.

30 *Zsidó Újság* 1930. aug. 22./ 3. Emlékezés I. Ferenc Józsefre.

31 Katz 1999. 216, 231-232, 234-235, 289-290.; Frojmovics 2008. 126-127.

32 *Zsidó Újság* 1930. aug. 22./ 3. Emlékezés I. Ferenc Józsefre.

33 *Zsidó Híradó* 1896. júl. 2./ 10. Hírek – Frigyes főherceg és a néppárt.

„Az orth. zsidó királyi fenségben בעין מלכותא דרקייע, a mennyei glória visszfényét látja, de meg kell állapítanunk, hogy a magyar legitimizmus nagy része antiszemita. A dicstelenül kimúlt fajvédő lapok stílusát és irányát az antiszemita-legitimista sajtó folytatja legméltóbban.”³⁴

Az orthodox hírlapírók a Dinasztia megítélését különválasztották a legitimizmus jelenségétől, ahogyan különbséget tettek a katolikus hit és a magyar vagy osztrák keresztényszocializmus zsidóellenessége között is. A hívő katolikus uralkodóház tagjai a zsidóság emlékezeti kánonjában a judaizmus pártfogóiként tűntek fel.³⁵ „A Habsburgok hűséges katolikusok voltak ugyan, de a katolicizmus nem azonos az antiszemita gyűlölettel és elnyomással.”³⁶ – írta az újraindult orthodox sajtó a bethleni konszolidációt követően.

Ezek a narratív stratégiák visszaköszöttek a II. zsidótörvény közösségi feldolgozási kísérleteiben, sajtóvisszhangjaiban is.

„Elmerengve a múltakon, legelőször is kimondhatatlan hálát érzünk I. Ferenc József és IV. Károly koronás magyar királyok és még előbb II. József meg nem koronázott magyar uralkodó irányában, akik alatt a zsidóság emberi és polgári jogokat nyert és akik beállították a zsidóságot az állam polgári rétegébe.”³⁷
– írt az orthodox lap a fenti sorokkal véve tudomásul a II. zsidótörvény rendelkezéseit.

A neológ önértelmezés és narratív stratégia már a dualizmus idején nagyobb mértékben igazodott a magyar nemzeti szimbolikus értelmezésekhez. Amíg Kossuth formálódó kultuszának kérdését az orthodox lap a nemzet iránti lojalitás megtartásával a királyhűségre való intéssel zárta,³⁸ addig a neológia jelentősebb mértékben bevonódott a függetlenségi diskurzusokba.

A Horthy-korszak Magyarországához való lojalitás mellett a trianoni országvesztés és az antiszemita jelenségek ellenpéldájaként jelent meg a neológ sajtóban a dualista Magyarország képe. Ez a nosztalgia a Dinasztia és az elpusztult Monarchia iránti sóvárgásban nyilvánult meg. Ebben az összefüggésben szerepelt a régi Magyarország, a Dinasztia és a hozzá hűséges magyar zsidó. A dualizmus-nosztalgia ellenére az *Egyenlőség* sem vonhatta ki magát a Horthy-korszakban főáramban lévő függetlenségi történeti diskurzus hatása alól. A neológ lapban megjelenő kurucos hangvételű cikkek inkább tekinthetők a magyar nemzeti függetlenség melletti kiállásnak – és a hazafiatlanság vádjával szembeni apologetikának, mintsem Dinasztia-ellenességnek. A Dinasztia-nosztalgia a régi

34 *Zsidó Újság* 1926. jún. 11. / 1. Trianon és Budaörs.

35 Vö. Bíró 2013. 36-37.; SCHMIDL 2014. 80-82.

36 *Zsidó Újság* 1925. dec. 4. / 5. Vázsonyi Vilmos esküje. A katolikus eskü, amit a zsidó hűségesen megtart.

37 *Orthodox Zsidó Újság* 1939. máj. 10. / 1-2. Egy fővárosi falragasz előtt.

38 *Zsidó Híradó* 1894. ápr. 5. / 8. Hírek – Kossuth Lajos temetése

állam iránti lojalitásról, míg a Kossuth-párti cikkek a nemzet iránti elkötelezettségről szóltak. Az 1920-as és 1930-as években a Dinasztia-nosztalgia és a kurucos cikkek egyidejű megjelenítése nem jelentett problémát.

Tanulságok

A szimbolikus politika nemzeti vonatkozásai terén a három különböző sajtódiskurzus eltérő elitstratégiái érhetők tetten, viszont a két szembenálló izraelita felekezeti irányzat sajátos múltértelmezést alakított ki a Dinasztia és a dualizmus vonatkozásában. Ennek részeként közös a neológ és orthodox értelmezésben a lassan feledésbe merülő aranykor képe.

„Mily szomorúan mondja a talmud bölcse: a mi apáink Jirmijóhü szavával panasztak: »mi már elfelejtettük a jót«, de a mi nemzedékünk már nem is látta a jót. Ilyen érzésekkel tekintünk a mai ifjakra, ők már csak hírből ismerik Ferenc József korszakát, amely a béke, a munka a felekezeti türelmesség és a jólét ideje volt.”³⁹

IRODALOM

ABREVAYA STEIN, Sarah

2004 *Making Jews Modern* The Yiddish and Ladino Press in the Russian and Ottoman Empires. Indiana University Press, Bloomington, Indianapolis.

BEN-SASSON, Haim Hillel

1985 *A History of the Jewish People*. Harvard University Press, Cambridge – Massachusetts.

BÉKÉS Márton

2009 A legitimisták és a legitimizmus. In: Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány, 1900-1948*. Osiris, Budapest. 235-237.

BÍRÓ Ákos

2013 *Kétfejű sas Dávid pajzsán*. Tábori Rabbinátus az Osztrák-Magyar Monarchia haderejében 1914-1918. Gabbiano Print Kft. Nyomda és Kiadó.

DETREZ, Raymond – SEGAERT, Barbara (ed.)

2008 *Europe and the Historical Legacies in the Balkans*. P.I.E. Peter Lang, Brüsszel.

³⁹ *Zsidó Újság* 1930. aug. 22./ 4. Emlékezés I. Ferenc Józsefre

DIÓSZEGI István

1997 *A hatalmi politika másfél évszázada, 1789-1839*. MTA Történettudományi Intézet Budapest, Budapest.

FROJIMOVICS Kinga

2008 *Szétszakadt történelem*. Zsidó vallási irányzatok Magyarországon 1868-1950. Balassi Kiadó, Budapest.

GLESZER Norbert – ZIMA András

2010 Változatlanág a változásban A két világháború közötti budapesti zsidó csoportok önképe a megváltozott kárpát-medencei határok függvényében. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 2010 (1-2). 35-62.

HYMAN, Paula E.

1993 Traditionism and Village Jews in 19th-Century Western and Central Europe: Local Persistence and Urban Nostalgia. In: Wertheimer, Jack (ed.): *The Uses of Tradition*. Jewish Continuity in the Modern Era. The Jewish Theological Seminary of America, New York – Jerusalem. 191-201.

KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor

2007 *Túlélési stratégiák*. Társadalmi adaptációs módok. Kossuth Kiadó, Szekszárd.

KATZ, Jakov

1999 *Végzetes szakadás*. Az orthodoxia kiválása a zsidó hitközségekből Magyarországon és Németországban. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest.

MARJANUCZ László

1988 *A szegedi zsidó családok a 19. században*. Móra Ferenc Múzeum, Szeged.

ROMSICS Gergely

2004 *Mítosz és emlékezet. A Habsburg Birodalom felbomlása az osztrák és a magyar politikai elit emlékirat-irodalmában*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.

2010 *Nép, nemzet, birodalom*. A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és a magyar történetpolitikai gondolkodásban, 1918-1941. Új Mandátum Könyvkiadó Budapest.

SCHMIDL, Erwin A.

2014 *Habsburgs Jüdische Soldaten 1788-1918*. Böhlau Verlag, Wien – Köln – Weimar.

SELTMANN Rezső

2000 Vázsonyi Vilmos. In: Ujvári Péter (szerk.): *Magyar Zsidó Lexikon*. Első kiadás 1929. Makkabbi Kiadó, Budapest. 942.

SOLE, Ariyeh

1968 Subcarpathian Ruthenia, in: *The Jews of Czechoslovakia. Historical Studies and Surveys*. The Jewish Publication Society of America – Society for the History of Czechoslovak Jews, Philadelphia – New York. 125-155.

SPEIDL Zoltán

2012 *Végállomás: Madeira*. Királykérdés Magyarországon 1919-1921. Kairosz Kiadó, Budapest.

GLÄSSER NORBERT – ZIMA ANDRÁS

„BRIDGE FROM THE DREARY PRESENT TO THE GLORIOUS PAST”

Monarchy-nostalgia in the interwar period among Jewry of Budapest

In terms of the manifestations of the Jewish population's loyalty towards the Austro-Hungarian state there were differences between the Jewry in Habsburg-Austria and in Hungary. While the former were expected to display a dynastic loyalty, the latter were expected to identify with the modern notion of the Hungarian nation. The Budapest-based Neolog Israelite weekly, *Egyenlőség* ascribed the continuing existence of peace between the peoples and denominations of the Monarchy to the Dynasty. It made the Dynasty appear to be an institution above nations and religions which alone was destined to preserve the unity of the Empire. Between the two world wars loyalty to the common state and empire was replaced with the faith the peoples of the successor states placed in their own uniqueness. Loyalty to the Dynasty was replaced with new attachments in Central Europe after the war. Neolog Jewry identified with the national pain caused by the Trianon peace treaty. Besides loyalty to the Hungary of the Horthy era, the image of dualist Hungary appeared in the press as the counter-example to the loss of territory at Trianon and the anti-Semitic phenomena. This nostalgia was manifested in a longing for the dynasty and the destroyed Monarchy. Old Hungary, the dynasty and the Hungarian Jew loyal to it figured in this context. However, numerous social and cultural phenomena, as well as internal Jewish discourse can only be interpreted within a general Central European framework. In their communication German language publications and the institutional elite who made passage possible played a significant role. Looking at German language Jewish papers as well, the essay studies the expectations of the power elite, the political reports of the civil society and the religious interpretations of Judaism adapted for the present.

IV. Károly (Budapest, 1916)